

Prof. dr hab. dr h.c.mult. Marek Bojarski
professor emeritus

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Emilii Magdaleny Truskolaskiej pt. „Kryminologiczne aspekty bezdomności”, Białystok 2018 r. s. 253, napisanej pod kierunkiem prof. zw. dra hab.

Emila W. Pływaczewskiego

Jest to dla mnie wielkim zaszczytem, że Uniwersytet w Białymstoku zwrócił się do mnie z prośbą o przygotowanie recenzji rozprawy doktorskiej przygotowanej na Wydziale Prawa, na którym, co obserwuję od lat, powstają znakomite dysertacje. Ta przesłana mi do recenzji, mieści się w nurcie tych prac, a jej ocena sprawiła mi wielką przyjemność. Po pierwsze, ponieważ porusza bardzo newralgiczny obszar kryminologii, a mianowicie ekskluzję społeczną grupy osób jaką stanowią bezdomni. Tematyka z zakresu bezdomności stanowi przedmiot zainteresowania wielu dziedzin nauki tym samym rozprawa doktorska ma charakter interdyscyplinarny. Jednakże bezdomność jest patologią społeczną, wobec której nade wszystko kryminologia nie może być obojętna. Ponadto, Autorka dostrzegła wiele istotnych problemów związanych wokół tego tematu, który jak do tej pory w nauce był poruszany incydentalnie. Przeprowadzone badania mają charakter unikatowy ponieważ zrealizowane zostały w dwóch państwach - w Polsce i Szwajcarii. Poruszają istotne zagadnienia z zakresu nie tylko uwarunkowań i skutków bezdomności, ale ukazują także postawy społeczne mieszkańców miast wobec przedmiotowej grupy osób. Stanowi to niezaprzeczenie dużą wartość rozprawy doktorskiej. Tym samym należy pozytywnie ocenić zakres płaszczyzny badawczej.

Rozprawa doktorska składa się z siedmiu rozdziałów. Można wyszczególnić w niej dwie warstwy – teoretyczną i empiryczną (kryminologiczną). Warstwa o charakterze kryminologicznym jest oparta na badaniach własnych, które były przeprowadzone w Polsce i Szwajcarii.

Autorka we wstępie rozprawy rozpoczyna swoje rozważania od poruszenia kwestii odnoszących się do wieloaspektowości zjawiska bezdomności poprzez ukazanie odmiennych kontekstów i oblicza tego zjawiska. Kluczową część pracy stanowi rozdział I, w którym zaprezentowana jest metodyka badań. Autorka racjonalnie ukazuje, iż problematyka bezdomności jest skomplikowanym zagadnieniem zarówno z zakresu nauk społecznych jak i prawnych.

Autorka zapoznając się z dotychczas powstałymi publikacjami naukowymi dostrzegła potrzebę uzupełnienia dotychczasowych badań w tym zakresie. Słusznie podkreśla, iż obecny system mający na celu przeciwdziałanie bezdomności nie jest kompleksowy i koncentruje się głównie na doraźnej pomocy osobom bezdomnym, a nie na prewencji tego zjawiska.

Na potrzeby przeprowadzonych badań w rozprawie doktorskiej Autorka podkreśliła konieczność wypracowania własnej definicji bezdomności, która została opracowana na podstawie omówionych w rozprawie pojęć oraz klasyfikacji bezdomności. Uzupełniona została o szeroki komentarz jakie grupy osób mogą zostać uwzględnione jako osoby bezdomne, a które nie. Definicja znacznie różni się od definicji z ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, jednakże nie zaprzecza jej głównym przesłankom. Autorka ujednocila terminologię, co wyklucza ewentualne błędne zrozumienie terminu „osoby bezdomnej”.

W rozprawie doktorskiej szczególnie istotnym elementem są postawione dwie hipotezy badawcze. W pracy analiza badawcza przeprowadzona została w sposób interdyscyplinarny – skupiano się w niej w głównej mierze na aspektach *stricte* kryminologicznych. Autorka w pierwszym pytaniu poszukuje odpowiedzi odnośnie tego czy obecne formy wsparcia ze strony państwa w chwili zagrożenia bezdomnością zapewniają syntetyczną i efektywną pomoc osobom narażonym na to zjawisko. W jej opinii pomoc ta jest umiarkowana. Następnie Autorka próbuje szukać prawidłowości i różnic na płaszczyźnie odnoszącej się do postaw społecznych w ujęciu porównawczym dwóch państw.

Rozdział I uwzględnia ponadto informacje odnoszące się do metod, technik i narzędzi badawczych. Szerokie zaprezentowanie pola badawczego stanowi wartość dodaną rozprawy doktorskiej, poprzez co w sposób klarowny zostały wyeksplikowane zasady jakimi posługiwała się Autorka w badaniach nad bezdomnością. Ponadto warto wskazać, iż po raz pierwszy w badaniach nad przedmiotowym tematem posłużono się skalą *Bogardusa*. Miało to na celu przybliżenie dystansu społecznego mieszkańców miast. Na koniec rozdziału, przejrzysto zaprezentowała organizację i przebieg przeprowadzonych badań.

W rozdziale II Doktorantka przedstawia ujęcie historyczne zjawiska bezdomności. Opisuje zmiany na przestrzeni wieków zachodzące w genezie, dynamice, oraz profilaktyce tego zjawiska zarówno w latach sprzyjającej koniunktury, jak podczas kryzysu. Następnie przedstawiona została charakterystyka kluczowych pojęć. Rozprawa doktorska opierająca się na analizie kryminologicznej wymaga eksplikacji zarówno definicji legalnej, jak i innych wywodzących się z nauk pozaprawnych (mających ścisły związek z kryminologią), czego też Autorka nie pominęła w pracy. Zaprezentowane na koniec rozdziału trafne typologie, przybliżające realnie występujące formy bezdomności ma duże znaczenie w kontekście całej rozprawy. W tym zakresie Doktorantka odwołała się do bogatej literatury, co zdecydowanie podnosi walory pracy.

W kolejnym rozdziale opisane zostały akty prawa międzynarodowego i regionalnego. Poprzez to Doktorantka dokonała interesującej próby porównania sposobów ujęcia bezdomności w porządku prawnym o charakterze międzynarodowym i europejskim z rozwiązaniami ustawodawcy polskiego. Po dostarczeniu ogólnych informacji, Autorka w rozdziale IV przedstawia elementy odnoszące się bezpośrednio do funkcjonowania osób bezdomnych, a mianowicie - uwarunkowania i konsekwencje przedmiotowego zjawiska. Należy zwrócić uwagę, iż w tym rozdziale wyodrębniono część poświęconą kryminogennym aspektom bezdomności, które stanowią niewątpliwie ważny asumpt w rozważaniach z zakresu kryminologii. Autorka stara się wyjaśnić na czym polega rola bezdomnego zarówno jako sprawcy i ofiary przestępstwa, co do tej pory nie było często poruszane w literaturze przedmiotu. Umiejętnie posługuje się argumentami i kreuje trafne wnioski, co ukazuje Jej warsztat do prowadzenia dyskursu naukowego.

W rozdziale V zgodnie z zasadami jakimi kieruje się kryminologia, po przedstawieniu ogólnych uwag, Autorka podjęła próbę ukazania geografii oraz skali zjawiska bezdomności w Polsce i w Szwajcarii. Poprzez to czytelnie można odnotować różnice zachodzące pomiędzy tymi dwoma państwami w obrębie działu symptomatologii. Doktorantka posłużyła się danymi pochodzącymi z Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Kilkukrotnie położyła nacisk na brak oficjalnych statystyk bezdomności w Szwajcarii, poprzez co temat nie został w pełni wyczerpany. Można tu dostrzec pewien niedosyt w kwestii przedstawienia dynamiki bezdomności, która została wybiórczo zaprezentowana na początku rozdziału. Autorka nie powołuje się w tej części w sposób dostateczny na pozycję literatury, co sprawia, iż ta część nie jest w pełni wyeksponowana.

W rozdziale VI dokonano przedstawiono zjawisko bezdomności w Szwajcarii i w Polsce. W tym celu Doktorantka posłużyła się narzędziem badawczym w postaci jawnej obserwacji uczestniczącej, która została odbyta w dwóch miastach (Zurych i Warszawa). Osoby bezdomne stanowią grupę, do której nie łatwo jest dotrzeć. Mając to na uwadze, a chcąc ponadto uzyskać wiarygodne informację, przyjęta przez Doktorantkę metoda stanowi niewątpliwie *novum* w zakresie dotychczas prowadzonych badań odnośnie bezdomności.

Poza przedstawioną w interesujący i ciekawy sposób jawną obserwacją uczestniczącą, Autorka podjęła próbę porównania postaw społecznych odnośnie bezdomności poprzez przeprowadzenie badań ilościowych w postaci kwestionariuszy ankiety. Ankieta porusza kwestię odnoszące się do szerokiego spektrum zagadnień takich jak: charakterystyczne zachowania osób bezdomnych, konflikty z prawem, otrzymywana pomoc od państwa oraz prywatne odczucia ankietowanych jakie wzbudzają w nich osoby bezdomne. Autorka precyzyjnie zestawiała wyniki badań z dwóch miast, opatrując je wnioskami oraz własnymi doświadczeniami nabytymi podczas przeprowadzania badań. Uwagi Doktorantki są interesujące i ukazują nieznane dotychczas aspekty patologii społecznej jaką niewątpliwie jest bezdomność.

Główny przedmiot badań został ponadto uzupełniony o doświadczenia osób, które pracują z osobami bezdomnymi na co dzień. W tym celu Autorka przeprowadziła nieskategoryzowane wywiady pogłębione z pracownikami socjalnymi w Szwajcarii. W pracy o charakterze porównawczym, nie do końca budzi moje przekonanie brak posłużenia się podobnym narzędziem w Polsce. Może być to jedynie podparte

argumentem, iż w rodzimym kraju Doktorantka posiadała wystarczający dostęp do informacji, które zaś w Szwajcarii udało jej się pozyskać poprzez posłużenie się wyżej wspomnianym narzędziem badawczym.

Część empiryczna pracy koncentruje się na ogólnym wizerunku bezdomności, w kontekście porównawczym. Większa uwaga została położona na społeczną ocenę tego zjawiska, aniżeli próbę ukazania samej sylwetki osoby bezdomnej w Polsce, czy w Szwajcarii. Na podstawie przeprowadzonych badań Autorka skrupulatnie wyszczególniła i uzasadniła różnicę występującą na tle zjawiska bezdomności w dwóch krajach.

Ostatni rozdział pracy wypełnia założenia działu kryminologii jakim jest profilaktyka kryminologiczna. Autorka poświęca dostateczną uwagę odnośnie regulacji prawnych, których celem jest pomoc osobom bezdomnym. Na pozytywną ocenę zasługuje wyszczególnienie kompetencji należących do organów administracji rządowej, samorządowej i organizacji pozarządowych. Doktorantka w rozprawie dokonuje oceny współpracy występującej między sektorami. Wskazuje na możliwości i kierunki efektywnej pracy, której celem będzie stworzenie lepszego systemu pomocy osobom bezdomnym. Zakres przeanalizowanych materiałów wywołuje uznanie dla solidnie przeprowadzonej analizy naukowej. Ponadto podjęcie próby sformułowania metod mających na celu zapobieganie jak i przeciwdziałanie bezdomności, stanowi element, który wskazuje na dogłębne zaznajomienie się z tematem. Może stanowić to pewnego rodzaju inspirację w podejmowaniu przyszłych zmian w zakresie prewencji bezdomności.

Rozprawę kończy podsumowanie, w którym Doktorantka dokonała weryfikacji postawionych na początku hipotez badawczych, tj. dwóch głównych hipotez badawczych, a w ich ramach trzech szczegółowych. Pewien niedosyt budzi tutaj fakt, iż Autorka w pracy omawia zagadnienie bezdomności zarówno w Polsce jak i Szwajcarii, a nie znajdujemy informacji czemu miały służyć badana porównawcze skoro nie sformułowano żadnych w tym zakresie propozycji wynikających z doświadczeń Szwajcarów. Może wynika to stąd, iż Autorka nie przedstawiła szwajcarskiego systemu rozwiązania problemu bezdomności, a tylko fragmentaryczne spojrzenie na kilka jego przypadków. Nasuwać może się tutaj dalsze pytanie dlaczego wybrała Szwajcarię, znacznie różniącą się od Polski, a nie wybrała do badań porównawczych kraju bliższego nam ekonomicznie czy kulturowo np. Słowację czy Czechy.

Podsumowując wyżej przedstawione uwagi oceniam jednak rozprawę doktorską Emilii Magdaleny Truskolaskiej pt. „Kryminologiczne aspekty bezdomności” pozytywnie. Doktorantka w sposób wyczerpujący opracowała badaną problematykę dobrze wywiązując się z postawionego zadania. Wykorzystana w pracy literatura zarówno polska jak i obcojęzyczna jest bogata, a zamieszczone tabele, wykresy wzbogacają warstwę informacyjną dysertacji. Autorka wykazała się ogólną wiedzą oraz kompetencjami z zakresu prowadzenia pracy naukowej. W mojej ocenie praca stanowi podstawę do dalszego postępowania w zakresie przewodu doktorskiego.

Praca w pełni odpowiada wymaganiom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14. marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65 poz. 595 ze zm.).

Wrocław, 17.09.2018

A handwritten signature in blue ink, consisting of a stylized initial 'M' followed by a cursive name.